

DOĞU TÜRKÇESİYLE YAZILMIŞ BİR MECMUA I: ŞAİR HAYÂİ VE ŞİİRLERİ*

*Fatih BAKIRCI***

ÖZET

XV-XX. yüzyıllar arasında kullanılan ve Orta Asya Türklük alanındaki yazı dilinin son halkasını oluşturan Doğu Türkçesi, birçok değerli şair ve edibin kaleminde çok çeşitli ve değerli eserlerde işlenmiştir. Doğu Türk yazı diliyle oluşturulmuş eserler arasında çeşitli sebepler ve ölçütlere göre derlenen mecmualar da bulunmaktadır. Manzum veya mensur ya da hem manzum hem mensur metinlerin bulunduğu mecmualar, derlendikleri konulara göre çeşitli isimler alabilmektedir. Derlenen ya da seçilen metinler toplamı olan *mecmualar*, oluşturulma sebepleri, çeşitlikleri ve aralarındaki nüanslara göre farklı adlarla adlandırılmaktadır.

Doğu Türklük alanına kaynaklık eden önemli malzemelerden biri de çeşitli konularda ve biçimlerde düzenlenen ve derlendikleri dönemin edebî beğenisini ortaya koyan mecmualardır. Bu mecmualardan biri de Milli Kütüphane’de bulunan ve Doğu Türkçesiyle kaleme alınan manzum-mensur metinlerin bir arada olduğu 06 Mil Yz A 1692/2 numaralı yazma eserdir. Çalışmamızın konusunu, bu mecmuada yer alan ve adını yazdığı gazellerindeki mahlasından belirlediğimiz şair “Hayâî” ve şiirleri oluşturmaktadır.

Çalışmamız dört ana bölümden oluşmaktadır: Birinci bölüm olan *Giriş*’te önce Hayâî’nin şiirlerinin bulunduğu yazma tanıtılmış, şair Hayâî ve şiirleri hakkında bilgi verilmiş; ayrıca şiirlerin yazım ve dil özellikleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölüm olan *Metin ve Türkiye Türkçesine Aktarma*’da Arap harfli Türkçe metnin çeviri yazısı yapıp şiirler Doğu Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Üçüncü bölüm *Dizin-Sözlük*’te şiirlerin söz varlığı ortaya konulmuş; *Tıpkıbasım* bölümünde ise üzerinde çalışılan yazma eserin, Milli Kütüphanedeki nüshasının tıpkıbasımı verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hayâî, Doğu Türkçesi, mecmua, gazel, hikmet.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Arş. Gör. Dr. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, El-mek: fthbkrc@hotmail.com

A COLLECTION WRITTEN IN EASTERN TURKISH I: POET HAYAI AND HIS POETRY

ABSTRACT

The Eastern Turkish which was used between centuries of the 15-20th, and occurred the last circle of language of writing in the court of Turkish of Central Asia, was worked in very different and valuable works by many poet and author. The collections that are collected according to the different reasons and criterions are among works which have wrote with language of writing of the Eastern Turkish, too. The collections occur different texts such as verse or prose or both verse and prose. They are called according to these texts. The collections that are total of texts collected or selected, are called different with names according to the reasons for the creation, variety and nuance.

Collections are one of the important documents which they arrange and expose the literary liking of its period when they collect, they become spring to court of the Eastern Turkish in different subjects and forms. One of this collections is a manuscript written in Eastern Turkish and existed texts of in verse and prose, bearing the inventory nu. 06 Mil Yz A 1692/2 at the National Library in Ankara. The subject of our study is poet Hayai who has been determined by pen name of in his lyric poems located in this collection and, his poetry.

Our study is four parts. In the *Introduction* part of the study, firstly, Hayai's poetry was introduced to the manuscript of and, about poet Hayai and his poetry was given information; also their spelling and language features was emphasized. In the *Text and Modern Turkish Translation* part, the Turkish text written with Arabic letters has been transcribed; poetry has been translated into Modern Turkish from Eastern Turkish; in the *Index-Glossary* part, the vocabulary of the work has been provided, and finally, in the *Facsimile* part, the facsimile of the copy of studied written work at the National Library has been provided.

Key Words: Hayai, The Eastern Turkish, collection, lyric poem, wisdom poem.

Giriş

XV-XX. yüzyıllar arasında kullanılan ve Orta Asya Türklük alanındaki yazı dilinin son halkasını oluşturan Doğu Türkçesi, birçok değerli şair ve edibin kaleminde çok çeşitli ve değerli eserlerde işlenmiştir. Doğu Türk yazı diliyle oluşturulmuş eserler arasında çeşitli sebepler ve ölçütlere göre derlenen mecmualar da bulunmaktadır. Manzum veya mensur ya da hem manzum hem mensur metinlerin bulunduğu mecmualar, derlendikleri konulara göre çeşitli isimler alabilmektedir¹. Derlenen ya da seçilen metinler toplamı olan bu eserlerin oluşturulma sebepleri, çeşitlikleri ve aralarındaki nüanslara göre farklı adlarla adlandırılmaları yazımızın temel konusunu

¹ Mecmuaların konularına, içerdikleri nazım biçimi veya nazım türüne göre aldıkları isimler için bk. Kamil Ali GIYNAŞ, "Şiir Mecmuaları Hakkında Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 25, 2011: 245-260.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

oluşturmadığı ve bunlarla ilgili daha önce değişik çalışmalar yapıldığı için burada bu hususlara değinilmemiştir².

Manzum ve mensur metinlerin yer aldığı bu yazma eser, Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 1692/2 numarada kayıtlıdır. Yazmayla ilgili olarak T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Kütüphane Başkanlığının resmî web sitesinde şu bilgiler yer almaktadır: “Boyutları (dış-iç) 180x110-120x65 mm, yaprak sayısı 9b-54b, satır sayısı 12, yazı türü talik, kâğıt türü ise sarı abadi”³dir. Yine aynı sitede yazmada bulunan eserin adı “*Hikâyet-i Hazreti Süleymân Nebî Aleyhisselam ve Si-murg ve kıssa-i Kaza ve Kader*” biçiminde belirtilmiş ve eserin “Çağatayca yazılmış bir halk hikâyesi” olduğu ifade edilmiştir. Ancak söz konusu yazmayla ilgili incelemelerimiz sonucunda verilen bu bilgilerde birtakım yanlışlıkların olduğu tespit edilmiştir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. 06 Mil Yz A 1692/2 numaradaki yazma, 153 yaprakтан oluşmakta; 1^a, 9^a, 107^a boş olup 1^b-8^b arasında “Çağatayca” metin; 9^b-106^a ve 107^b-152^b arasında iki ayrı Farsça metin bulunmaktadır. Yazmanın dili ise “Çağatayca” diye belirtilmiş; ancak sadece 1^b-8^b arası “Çağatayca”dır.

2. “*Hikâyet-i Hazreti Süleymân Nebî Aleyhisselam ve Si-murg ve kıssa-i Kaza ve Kader*” adıyla belirtilen eser, yazmanın “9b-54b” yapraklarında değil 9^b-106^a arasında bulunmaktadır.

3. “*Hikâyet-i Hazreti Süleymân Nebî Aleyhisselam ve Si-murg ve kıssa-i Kaza ve Kader*” adlı eserin dili ise “Çağatayca” değil Farsçadır.

Manzum-mensur karışık olarak tanzim edilen mecmuanın kim tarafından, nerede ve ne zaman derlendiği ya da müstensihine ve istinsah tarihine dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Doğu Türkçesiyle kaleme alınan 1^b-8^b arasında şu metinler yer almaktadır:

Başlık	Yaprak/Satır Nu.	Açıklama
<i>Yetim-nâme-i Resûl şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem</i>	1 ^b /1-4 ^b /1	Şems-i Asi aitHz. Muhammed ile yetim bir çocuğun arasında geçen olayların anlatıldığı dörtlükler ⁴
<i>Hayâ'î</i>	4 ^b /2-6 ^b /4	Şair Hayâi'ye ait 5 gazel ve 1 hikmet
—	6 ^b /5-9	Kime ait olduğu belli olmayan 5 dizelik manzum bir parça
—	6 ^b /10-8 ^a /2	İtikatla ilgili bazı bölümlerin anlatıldığı mensur bir parça
—	8 ^a /3-15	Kime ait olduğu belli olmayan 2 gazel
—	8 ^b /1-16	Münacat içerikli mensur bir parça

² “Çeşitli devirlerde yaşayıp eser veren, değişik milletlere mensup, üslubu açısından kendine has şairlerin, hemen her çeşit nazım şeklinde yazdıkları şiirler toplama olan *beyazlar*”ın Anadolu sahasında fazla bilinmediğini, başta Orta Asya olmak üzere Hindistan, Tacikistan, Irak, İran, Azerbaycan ve Arap yarımadasında oldukça yaygın olduğunu belirten Kızıltunç, özellikle Çağatay ve Fars-Tacik edebiyatı tarihlerinde bu edebî ürünün önemli bir yer tuttuğunu ileri sürer ve bu konu etrafında antoloji, tezkire, mecmua ve beyaz ürünlerini karşılaştırır: bk. Recai KIZILTUNÇ, “Klasik Doğu Edebiyatlarında Bir Derleme Olarak Beyaz ve Beyaz Geleneği”, *Turkish Studies*, Volume 4/8, Fall 2009: 1866-1891; Aftandil ERKİNOV, “XV-XIX. Asır Beyazlarında Taşkent ve Paris Kütüphanelerinde Tespit Edilen Alishir Nevai'nin Şiirlerine Dair Bir Araştırma”, Aktaran: Recai Kızıltunç, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2011: 295-320.

³ http://yazmalar.mk.gov.tr/detay_goster.php?k=137595#

⁴ Bu metnin beş nüshası daha tespit edilmiştir. Bunlardan üçü üzerinde inceleme yapılarak tarafımızdan “Doğu Türkçesiyle Yazılmış Bir Mecmua II” başlığıyla yakında yayımlanacaktır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Hayâî'ye ait 5 gazel ve 1 hikmet bulunmaktadır. Ancak yazmada gazel ve hikmet karışık bir düzende; önce 2 gazel sonra 1 hikmet ardından tekrar 3 gazel biçiminde verilmiştir. Gazellerinde şairin mahlası "Hayâî" kullanılırken altı dörtlükten oluşan hikmette herhangi bir mahlas geçmemektedir. Hikmetin şair Hayâî'ye ait olup olmadığı konusunda tereddütlerimiz bulunsa da söz konusu hikmetin, şairin gazellerinin arasında yer alması ve bu dörtlüklerle Hayâî'nin gazelleri arasında üslup açısından bir paralellik olmasından dolayı bu hikmet, Hayâî'nin şiirleri arasında değerlendirildi.

Adını yazdığı gazellerindeki mahlasından belirlediğimiz "Hayâî"nin kim olduğu konusunda kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunamadı. Ancak sayılı şiirleri, edebî kişiliğine ilişkin bazı husuların belirlenmesinde yardımcı olabilir: *fena, kanaat, masivau'llah, mestane mürid, sufi, zahit* gibi çeşitli tasavvufî kavramları şiirlerinde kullanarak daha çok ilahî aşkı işlemesi onun tasavvuf kültürüne olan aşinalığını gösterir. Hayâî'ye ait olduğunu düşündüğümüz *hikmet*inin varlığıyla, XII. yüzyıldan itibaren Türkler arasında yaygınlaşan hikmet geleneğinin takipçisi olduğu söylenebilir. Dinî-tasavvufî çizgide şiirlerini kaleme alan şair, klasik Türk şiirinin mazmunlarını, bünyesinde yer yer Oğuzca unsurların da bulunduğu klasik Doğu Türkçesiyle dile getirir (bk. I.1. Metnin Dil Özellikleri/ I.1.3. Biçim Bilgisi Özellikleri/7. madde). Özellikle dilinde görülen Oğuzca unsurlardan zamirlerin ekleşip şahıs eki olarak kullanılmasına (*tartar-am* II/5, *y(é)tişe bilmenğ* IV/2) ve yeniden canlanan *hikmet* geleneğinin takipçisi oluşuna bakılarak Hayâî'nin XVI. yüzyılda yaşadığı düşünülebilir.

Şiirlerinde kullandığı sözcükler madde başı olarak değerlendirildiğinde toplam 234 sözcük tespit edilmiştir. Bunlardan 84'ü Türkçe iken, 99'u Arapça, 50'si Farsça, 1'i ise Moğolca'dır. Buna göre Türkçe sözcüklerin şiirlerdeki oranı %36; alıntılar ise %64'tür. Şairin Türkçe sözcüklerin yanı sıra alıntılar da kullanması, döneminin edebî geleneğine de uygun biçimde, şiirlerini zengin bir söz varlığıyla yazdığını gösterir. Ayrıca bu söz varlığı şairin, iyi bir öğrenim gördüğüne, İslamiyet, tasavvuf ve edebiyat açısından kendisini iyi yetiştirdiğine, bu sahada belli başlı kaynakları, şair ve yazarları okuduğuna; dinî-tasavvufî ve edebî yönden bunlardan beslendiğine işaret eder.

Şair, gazellerinde aruz vezninin üç hece ve iki de remel kalıbını kullanmıştır: **1.Hezec:** Mef' ülü/mefâ' ilün/mefâ' ilün/fe' ülün (fa' lün);
mefâ' ilün/mefâ' ilün/mefâ' ilün/fe' ülün;
mef' ülü/mefâ' ilün/mef' ülü/mefâ' ilün. **2.Remel:** fâ' ilätün/fâ' ilätün/fâ' ilätün/fâ' ilün; fâ' ilätün/
fe' ilätün/ fe' ilätün/fe' ilün (fa' lün).

Beyitlerde imale, zihaf, med ve ulama çokça görülürken kimi beyitlerde ise hece fazlalığı veya eksikliği görülmektedir. Bunlar metin bölümünde ya dipnotta ya da metin üzerinde tek tek belirtildi. Hikmeti ise 4+3 duraklı ve 7'li hece vezninle yazılmıştır. Ancak kimi dizelerin 8'li heceyle yazıldığı görülmektedir. Dolayısıyla hem aruz hem de hece veznin açısından şairin çok da başarılı olduğu söylenemez.

I.1. Metnin Dil Özellikleri

Şiirler yazım, ses ve biçim bilgisi yönünden incelendiğinde Doğu Türkçesi özellikleri göstermektedir. Çalışmanın *Dizin-Sözlük* bölümü bütün sözcükler yer alacak şekilde hazırlanıp biçim bilgisi yönünden incelendiği ve Türkçe sözcüklerin ses yapısı bakımından tarihî gelişimlerini ortaya koyabilmek amacıyla Eski ve Orta Türkçedeki; hatta gerektiğinde Ana Türkçedeki biçimlerini gösterecek şekilde tanımlama yoluna gidildiği için bu bölümde tekrar ayrıntılı bir inceleme yapılmamış; sadece metnin bazı karakteristik dil özellikleri ortaya konulmuştur.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

1.1.1. Yazım Özellikleri: Yazma, harekesiz bir yazıma sahip olup yazım özellikleri yönünden incelendiğinde Doğu Türklük alanı metinlerinde görülen birtakım genel özellikleri taşımaktadır. Bunlar birkaç maddede şöyle sıralanabilir:

1. Metinde alıntı sözcükler orijinal yazımlarıyla yazılırken Türkçe sözcüklerin ünlüleri Türk yazım geleneğinde olduğu gibi çoğunlukla harfle belirtilmiştir: ایرمیس *érmes* (I/3; 4^b/6), قیلپسه *kılpa* (I/2; 4^b/5), کورسات *körset-* (VI/2; 6^a/11). Kimi Türkçe sözcüklerin bazı hecelerindeki ünlüler ise düzenli olarak yazılmamıştır: کونگل *könğül* (III/1; 5^b/3, 6 kez). Ancak sınırlı sayıdaki Türkçe sözcükte ise ünlülerin yazılıp yazılmama durumuna göre sözcüklerin yazımı konusunda, az da olsa, çok şekillilikten bahsedilebilir: کرک *(é)rek* (V/2; 6^a/1, 12 kez); کرک *(é)rek* (V/1; 5^b/13, 1 kez), قیلپسه *kılpa* (I/3; 4^b/7, 10 kez); قیلور *kılur* (I/5; 4^b/9, 6 kez).

2. Art ünlülü Türkçe sözcüklerdeki /t/ ünsüzü düzenli olarak tile gösterilmiştir: تارتارم *tartaram* (II/5; 5^a/3), توتمه *tutma* (II/4; 5^a/1).

3. /nğ/ ünsüzü kurallı olarak nun ve kef ile (نک) yazılmıştır: بیلمانگ *bilmenğ* (IV/2; 5^b/5), کونگل *könğül* (III/1; 5^b/3), مانگا *manğa* (II/3; 4^b/14). Ancak 7 sözcükte ise daha çok Oğuz yazım geleneğinin bir özelliği olarak sadece kef (ك) ile yazılmıştır. Bunlar da metinde ñ biçiminde belirtildi: انیڭ *anıñ* (VI/3; 6^a/12), نیکم عشوقه *ma‘şūkanıñ* (IV/2; 5^b/15).

4. Türkçe sözcüklerdeki /p/ ünsüzü genellikle ب ile yazılırken sadece bir sözcükte پ ile yazılmıştır: بولوب *bolup* (III/5; 5^a/13), قوپوب *qopup* (I/2; 4^b/5); قوپوب *qopup* (I/2; 4^b/5). Türkçe sözcüklerdeki /ç/ ünsüzü ise چ ile gösterilmiştir: چونانیک *anıñ çün* (II/5; 5^a/3), کچیل *keçil* (IV/2; 5^b/6).

5. Metinde isim çekim ekleri geldiği sözcüğe bitişik yazıldığı gibi Türk yazım geleneğinin bir devamı olarak ayrı da yazılabilmektedir: اولده *evvel+de* (II/3; 4^b/14), ازلده *ezel+de* (II/2; 4^b/13); ادینام *ādem+din* (III/4; 5^a/10), نیکم عشوقه *ma‘şūka+niñ* (IV/2; 5^b/15), ده مجلس *meclis+de* (IV/5; 5^b/11).

1.1.2. Ses Bilgisi Özellikleri:

1. e >è değişimi: Metinde ilk hecesi veya kök hecesi *yâ* veya *elif yâ* (ی/ا) ile yazılan ya da herhangi bir harfle yazılmayan sözcüklerde ses değeri olarak /è/ tercih edildi ve herhangi bir harfle yazılmayan sözcüklerdeki /è/ sesi ise parantez içinde gösterildi: *ékki* ‘iki’ I/5 (<Doğu T. *iki-ikki* ECKMANN, § 54/a; <Har. T. *NF 6-11 ~5-6 éki~ ékki*; <ET. *ékki* ED 101b; *iki, eki* GABAIN, § 202; Yenisey Yzt. *Tuva I 3 é:ki* TEKİN 2000, § 11; <AT. **é:ki* TEKİN 1995, 181), *émdî* ‘şimdi’ II/4 (<Har. T. *NF 6-3 émdî*; <ET. **am+ti* ED 156b; <Orh. T. *amtr* < **am+ti *am* ‘şu an’ TEKİN 2000, § 179), *tè-* ‘demek, söylemek’ III/5 (<Har. T. *NF 399-2 te-*; <ET. *tè-* ED 433b; <Orh. T. *te- ~ti-* [tè:-] TEKİN 2000, § 56; <AT. **tè:-* TEKİN 1995, 182); *b(é)r-* ‘vermek’ II/2, II/3 (<Har. T. *NF 22-6 bèr-*; <ET. *bér-* ED 354b; <Orh. T. *ber- ~bir-* [bè:r-] TEKİN 2000, § 56; <AT. **bè:r-* TEKİN 1995, 182), *s(é)n* ‘sen’ I/4 (<Har. T. *NF 6-7 sen-*; <ET. *sen* ED 831b; GABAIN § 189; <Orh. T. *sen* TEKİN 2000, § 271; <AT. **si+(n)* ‘sen’ TEKİN, Mak. I, 30, 190, 228), *t(é)k* ‘gibi’ IV/5 (<Doğu T. *dék/g*, Nevâyî den önce genellikle *tég* ECKMANN, § 69/a; <Har. T. *NF 7-5 teg*; <ET. *teg* ED 475a).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Sadece *elif* (l) ya da *güzel h* (h) ile yazılanlar ise /e/ olarak okundu: *elʿel*” II/3 (<Har. T. NF 29-11 *el*; <ET. *elig* /?*elig* ED 140b; <Orh. T. *elig* TEKİN 2000, 243), *er* “kişi, insan” III/4 (<Har. T. NF 48-7 *er*; <ET. *er* ED 192a; <Orh. T. *er*[*ēr*] TEKİN 2000, § 52; <AT. **hēr* TEKİN 1995, 181), *ne* “ne” I/6 (<Har. T. NF 8-9 *ne*; <ET. *ne*: ED 774a; *ne* GABAIN, § 195; <Orh. T. *ne* TEKİN 2000, § 275/2; <AT. **nē* TEKİN 1995, 181).

2. **e- > ö-:** Harezmi Türkçesinde başlayan/b/, /p/, /m/ / w, v/ gibi dudak ünsüzlerinin etkisiyle bunların yanındaki düz ünlülerin yuvarlaklaşması şeklinde görülen ünlü değişmesi metinde sadece bir örnekte görülmektedir: *öy* “ev” III/2 (<Doğu T. Abuş. 54b/Seng. 92r15 *öy*; <Uyg. T. *e:w* ED 3b; <Orh. T. *eb* TEKİN 2000, § 52, 242).

3. **Dudak Uyumu:** Metindeki dudak uyumu tam gelişmiş değildir. Bazı sözcük veya eklerde bu uyum söz konusuyken, bazıları için bu uyumdan bahsedilemez. Özellikle görülen geçmiş zaman çekimindeki örnekler dikkat çekicidir: *bol-du-m* (III/4), *bol-dı-m* (III/1; 3 kez), *ol-dı-m* (II/5), *yol-dı-m* (III/3).

4. **b- > Ø:** Metinde vezinden kaynaklanmayandaha çok Oğuz özelliği olarak açıklayabileceğimiz iki; vezinden de kaynaklanıyor olabilecek bir örneğe rastlanmaktadır: *ol-* (I/4, I/7); *ol-* (II/5).

5. **-b > -w > -v > -y:** Bir sözcükte görülür: *öy* “ev” III/2 (<Doğu T. Abuş. 54b/Seng. 92r15 *öy*; <Uyg. T. *e:w* ED 3b; <Orh. T. *eb* TEKİN 2000, § 52, 242).

6. **-d- > -d-> -y-:** Karahanlı ve Harezmi Türkçelerinde /d/ olarak geçen Eski Türkçenin sözcük içi ve sözcük sonundaki /d/ sesi, Doğu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi metnimizdeki 2 örnekte /y/’ye dönüşür: *oyan-* “uyanmak” I/1 (<DLT *odun-* <**od-* CTD IV, 38; <Uyg. T. *odun-* (*odon-*) ED 62a → **od-* ED 38a;), *uyhu* “uyku” I/1 (<KB₁₀₆₉ *udku*, *uyku* <**udı:ğu* ED 46a; → <DLT *udık* <*u+dı-k* CTD III, 51; <Uyg. T. *udık* ~ *uduk* <*udr-* ED 46a).

7. **-k- > -h-:** Metinde bu sızıcılışma örneği bir sözcükte görülür: *uyhu* “uyku” I/1 (<KB₁₀₆₉ *udku*, *uyku* <**udı:ğu* ED 46a).

8. **t-:** Metinde sözcük başında /t/ ünsüzü korunmaktadır: *tart-* “çekmek” II/5 (<Uyg. T. *tart-* ED 534b), *t(é)k* “gibi” IV/5 (<ET. *teg* ED 475a).

I.1.3. Biçim Bilgisi Özellikleri:

1. Metinde ilgi durumu ekinin+*nıng*/*ıng* ve +*İñ* biçimleri bulunmaktadır: *Leylā+nıng* (IV/3), *hūblar+ıng* (V/4); *cān+iñ* (IV/4), *hūsn+iñ* (VI/4; 6^b/2).

2. Metinde yükleme durumu eki 1 örnekte +*nı*, 3 örnekte +*n* ve 2 örnekte vezinden kaynaklandığını düşündüğümüz +*i*’dir: *ānm+nı* (VI/3); *ışk+ı+n* (V/4), *ināyet+i+n* (III/2), *vişāl+i+n* (V/2); *cennet+i* (VI/2, 2 kez).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

3. Yaklaşma durumu eki genellikle +gA'dır; ancak 3 örnekte +A'dır: 'âşıklar+ğa (II/4), hūblar+ğa (II/5), kim+ge (I/7), kişi+ge (IV/4); dīvāneler+e (IV/1), harābāt+a (I/4), ma'şūk+a (IV/4).

4. Ayrılma durumu eki, Doğu Türkçesinde olduğu gibi +dIn'dır: aġyār+dın (III/3), cān+dın (IV/2), dem+din (III/4), zāhīr+din (III/5).

5. Doğu Türkçesinin özelliği olan **zamir n**'sinin kullanılmadığı örneklerin yanında, iyelik üçüncü şahıstan sonra, durum eklerinden önce zamir n'sinin bulunması Oğuz Türkçesine özgü bir biçim olarak metinde görülmektedir: kat+i+da (VI/4), yol+i+da (VI/3); el+i+n+den (II/3), eşik+i+n+de (I/7), 'ışk+i+n+dın (IV/3), vīşāl+i+n+ğa (IV/2).

6. Doğu Türkçesine özgü fiil çekimleri arasında şunlar görülmektedir: Geniş zaman olumsuzluk çekimi **-mAs**: bol-mas (II/2), y(ê)t-mes (II/1); şimdiki zaman çekimi **-a+dur**: kıl-adurlar (VI/4); gelecek zaman eki **-ġay**: bol-ġay (VI/5); kesin gelecek zaman çekimi **-ġusı**: bol-ġusı (VI/1); 1. teklik şahıs emir çekimi **-ay**: kıl-ay (VI/2); gereklilik çekimi **-sa + k(ê)rek**: bol-sa k(ê)rek (IV/3).

7. Hayât'nin şiirlerinde yazım ve dil özellikleri yönünden bazı Oğuzca unsurlar dikkat çekmektedir: /nġ/ ünsüzü 7 sözcükte sadece kef (ك) ile yazılmıştır: انیک *anîk* (VI/3; 6^a/12), نیکم عشوقه *ma'şūkaniñ* (IV/2; 5^b/15). Kimi dizelerde **bol-** (24 kez) yerine **ol-** kullanılmıştır: *oldım* (II/5, 2 kez). Yükleme durumu eki 2 örnekte +i biçiminde eklenmiştir: *cennet+i* (VI/2). Yaklaşma durumu eki 3 örnekte +A'dır: *dīvāneler+e* (IV/1). **Zamir n**'si 4 örnekte kullanılmıştır: *el+i+n+den* (II/3). Benzetme edatı kimi beyitlerde **t(ê)k** (2 kez) yerine bir kez **k(ê)bi** (IV/3) kullanılmıştır. Karahanlı ve Harezmi Türkçesi metinlerinde görülmeyen; ancak Doğu Türkçesi metinlerinden itibaren görülen *ile* edatı ise metnimizde 2 kez kullanılmakta ve daha çok Eski Oğuz Türkçesinde olduğu gibi ekleşmiş biçimde ve bunu da yazıma aksettirecek şekilde geçmektedir: *cān-ıla* (V/3; 6^a/2), *nāz-ile* (V/3; 6^a/3). İsim fiili (cevherî fiil) 4 kez **êr-ma' mūr êtūr** (I/5) biçiminde geçerken 4 kez **ê-munda ê-sem** (III/6) olarak kullanılmıştır. Son olarak 1. teklik şahıs eki olarak **-am tartar-am** (II/5) ve geniş zamanın 2. teklik şahıs olumsuzluk çekimindeki **-menġ y(ê)tişe bilmenġ** (IV/2) yapılarının varlığı metindeki Oğuzca unsurlar arasında sıralanabilir.

II. Metin ve Türkiye Türkçesine Aktarma

[4b/2] **Hayâ'î**

I

Hece: - - . / . - - . / . - - . / . - - (- -)

1. Könġlünġde eger bar êse endîşe tã' at

Uyġudın oyan boldı yana şubġ-ı sa' âdet⁵

⁵Gönlünde endişe varsa Allah'ın emirlerini yerine getir; uykudan uyan, (bak) yine mutluluk sabahı oldu.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

2. Her kim <ki> érür ehl-i sa'âdet buuçurda
Cân birle qopup qılsa k(è)rek fikr <ü>' ibâdet⁶
3. Şâyeste-i rahmet eger [b]olsa⁷ aceb érmes
Hâkq-ı kâyinge her kişi kim qılsa qanâ' at⁸
4. Ey haste⁹ köngül pîr-i hârabâta¹⁰ mürîd ol
Her şūfi¹¹<ki> bir çillege s(è)n b(è)rme irâdet¹²
5. Ma' mür érür êkki cihân içre kişige¹³
Ger pîr-i hârabâtqılur bolsa¹⁴ inâyet¹⁵
6. Zâhid ne bilür s(è)n ki nazar-yâfte kimdür
Ger bilmes êsenğ m(è)ndin êştîp uşta rivâyet¹⁶
7. Hâk ol dil ü dîn birle işiginde Hayâ'î
Her kimge ki boldı kerem-i şâh-ı velâyet¹⁷

II

Heceze : . - - - / . - - - / . - - - / . - -

1. İçip m(è)n cur' a-yı cām-ı muhâbbet
Ne y(è)tmes m(è)n gedâğa uşbu devlet¹⁸
2. Mañga kim hîç maħalde özge bolmas
Ne b(è)rdi kim ezelde dest-i kudret¹⁹

⁶Bu vakitte mutlu olan herkes kalkıp can ile düşünmeli ve ibadet etmeli.

⁷olsa: BWLS'. Yazmada بولسا *bolsa* [4^b/6] yazılan sözcük metindeki başka örnekler de ('âşıkoldım[5^a/2]) dikkate alınarak vezin gereği *olsa* olarak tercih edildi.

⁸Her ne kadar rahmete değer olsa da herkesin, var olan her şeyin hakkına kanaat etmesi şartıdır.

⁹haste: HSTH

¹⁰hârabât:HR' B'T. Ayrıca pîr-i hârabât "meyhanenin piri" tamlaması حرابا توپیر [4^b/7] biçiminde yazılmıştır.

¹¹şūfi: ŞWFY. şūfî sözcüğü vezin gereği ikinci hecesi açık okundu.

¹²Ey hasta gönül, meyhane pirine mürit ol! Her sufi bir çile için <dir>, sen irade verme.

¹³kişige: KŞTK'

¹⁴bolsa: YWLS'

¹⁵Eğer meyhanenin piri birine lütfederse <o> iki cihanda mamurdur.

¹⁶<Ey> zahit, görenin kim olduğunu ne bilirsin? Eğer bilmiyorsan benden bu rivayeti işit.

¹⁷Hız. Ali'nin cömertliği kimde bulursa Hayâî gönül ve din ile (onun) kapısında topraktır.

¹⁸Muhâbbet kadehinin damlasını içmişim; ben <im gibi> kula bu mutluluk yeter.

¹⁹Benim için hiçbir yer fark etmez; nitekim, ezelde kudret eli <ni> verdi.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

3. İşim hûn-âbe yutmak ʿ ışk elinden
Meger b(è)rür maŋga evvelde kısmet²⁰
- [5a/1]4. Könğül tutma tama ʿ kadınğdın emdi
Ki ʿ aşıklarğa bolmas kadr <u> kıymet²¹
5. Hayâʿî ʿ aşıkoldımhūblarğa
Anıñ çün tartaram bisyār ğurbet²²

III

1. İngrey İngrey İngreyü
Mecnûn t(è)lbe boldım m(è)n
Ârâm qarâr kılmayın
İmân ʿ atâ kıldım m(è)n²³
2. Zâhirlerim yıkıldı[m]
Vaħd-ı hâlet yakıldı
Ser-â-ser öy taķıldı
ʿ İnâyetin buldım m(è)n²⁴
3. ʿ İnâyet fâzilîķıldı
İrâdet vâşilî ķıldı
Aġyardın fâşilî ķıldı
Vücûdsızın yoldım m(è)n²⁵
4. Aşlım yokluk ʿ âlemdin
Zâhir ķıldı âdemdin
Muħib cānı ol demdin
“Eri-nî”²⁶t(è)yü boldım m(è)n²⁷

²⁰ İşim, aşk elinden kanlı gözyaşı yutmak<tır>; meġer önceden bana kısmet (olarak bu) verilmiş.

²¹ <Ey> gönül, şimdi kadrinden açgözlü davranma; çünkü aşıklara kadir kıymet olmaz.

²² <Ey> Hayât, güzellere aşık olduğum için çok fazla yalnızlık çekerim.

²³ İnleye inleye gizlice ağlayıp deli divane oldum; ben durmadan iman ettim, baġışta bulundum.

²⁴ Görünüşlerim yıkıldı, durumun birliġi yakıldı, ev baştan başa daġıldı; (ancak), ben (onun) inayetini kazandım.

²⁵ İnâyet faziletli yaptı, irade kavuşturdu, başkalarından ayırdı (ve) ben hiçlikle yok oldum.

²⁶ قَالَ رَبِّ أَرْنِي “Rabbim bana (kendini) göster!” dedi. (Aʿrâf, 7/143).

²⁷ Aşlımı yokluk âleminden (yoktan) âdem <suretinde>, o nefesle muħibbin canı<nı> ortaya çıkardı; “(Rabbim) bana (kendini) göster!” diyerek oldum ben.

Turkish Studies

5. Evvel kabûl ol kıldı
 ‘ Işk ağniyâ ol eyledi
 Zâhirdin köz yumdurdu
 Fenâ bolup tédim m(è)n²⁸

6. Munda êsem [ü]munda s(è)n
 Anda êsem anda s(è)n
 Hem munda hem anda s(è)n
 T(è)yü hayrân kıaldım m(è)n²⁹

^[5b/1] 7. ‘ İnāyeti y(è)tildi
 Hākīm-i ‘ ışkdın aytdı
 ‘ Aceb³⁰ şama‘ a y(è)türdi
 Tevfik refik boldım m(è)n³¹

IV

Hecez : - . . / . - - - / - . . / . - - -

1. ‘ Āşık kişi ey köngül dīvāne k(è)rek bolsa
 Dīvānelere miskīn dīvāne k(è)rek bolsa³²
2. Āsān y(è)tişe³³ bilmenġ cānāne³⁴ vişālınġa
 Kēçil bu ‘ azīz cāndın cānāne k(è)rek bolsa³⁵
3. Mecnūn k(è)bi Leylā’ nınġ ‘ ışkındın alay tēsenġ
 Bu cümle ħalāyıkđın bī-gāne k(è)rek bolsa³⁶

²⁸ Önce o kabul etti, (sonra) o aşk zenginleştirdi, görünüşten göz yumdurdu; (ben) yok olmuşum dedim.

²⁹ Buradaysam buradasın, oradaysam oradasın; hem burada hem oradasın diye ben hayran kaldım.

³⁰‘ aceb: ‘ CT

³¹ (Onun) inayeti ulaştırıldı, aşkın bilgininden bahsetti, şaşırtıcı bir tokat <gibi> geldi, ben Allah’ın yardımı<na> kavuştum.

³² Ey gönül, âşık kimse divane olmalı; miskin <kişi> divanelere divane olmalı.

³³ y(è)tişe: YŞŞ’

³⁴ cānāne: H’N’NH

³⁵ Yârin vuslatına kolay ulaşamazsın. Canane gerekiyorsa bu aziz candan geç.

³⁶ “Mecnun gibi Leyla’nın aşkıdan alayım.” desen bu bütün yaratılmışlardan uzak olunmalı.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 8/9 Summer 2013

4. Merd-âne yörüp cânıñ ma^ç şūka şarf eyle³⁷
 ‘Āşık kişiğe himmet³⁸ merd-âne k(è)rek bolsa³⁹
5. Mey içmiş ezel künde bî-çäre Hayâ’î t(è)k⁴⁰
 Her bir söz meclisde⁴¹ mest-âne k(è)rek bolsa⁴²

V

Remel: - . -- / - . -- / - . -- / - . -

1. Her kim ma^ç şūk birle āşinā bolmağ k(è)rek
 Evvelā ol māsivā[u]’ llāhdın cüdā⁴³ bolmağ k(è)rek⁴⁴
2. [Uşbu]kim-ki cān birle vişālın istedi ma^ç şūkanıñ
 [6a/1] Uşbu kün ihlāş birle hāk-i pāy bolmağ k(è)rek⁴⁵
3. Nāz-ile her neçe kılsa ol perī cebr ü cefā
 Ey köngül s(è)n cān-ıla ehl-i vefā bolmağ k(è)rek⁴⁶
4. Hūblarıñg derd-i ‘ışkın her kişi kılsa kabūl
 Her belāī miñnetī k(è)lse rızā bolmağ k(è)rek⁴⁷
5. Da^ç va⁴⁸-yı mihr <ü> muħabbet eylegen bu dünyada⁴⁹
 Bu Hayâ’î t(è)k esīr ü hānumān bolmağ k(è)rek⁵⁰

³⁷ Dizedeki *Merd-âne yörüp cânıñ* sözcükleri yazmada bir üst dizenin devamında [5^b/8] yazılmıştır; ancak gazel tekniği ve içeriği açısından bir alt satırda [5^b/9] olması gerekmektedir.

³⁸ Dizedeki *‘Āşık kişiğe himmet* sözcükleri yazmada bir üst dizenin devamında [5^b/9] yazılmıştır; ancak gazel tekniği ve içeriği açısından bir alt satırda [5^b/10] olması gerekmektedir.

³⁹ *Yiğit gibi davranıp sevgili <uğru>na canını harca! Āşık olan için himmet mert (insanın yaptığı) gibi olmalı.*

⁴⁰ Dizedeki *Mey içmiş ezel künde* sözcükleri yazmada bir üst dizenin devamında [5^b/10] yazılmıştır; ancak gazel tekniği ve içeriği açısından bir alt satırda [5^b/11] olması gerekmektedir.

⁴¹ Dizedeki *Her bir söz meclisde* sözcükleri yazmada bir üst dizenin devamında [5^b/11] yazılmıştır; ancak gazel tekniği ve içeriği açısından bir alt satırda [5^b/12] olması gerekmektedir.

⁴² *Mecliste<ki> her bir söz, ezel gün<ün>de şarap içmiş (olan) çaresiz Hayâî gibi mest olmalı.*

⁴³ cüdā: ‘CD’

⁴⁴ *Maşuk ile aşına olmak isteyen herkes öncelikle māsivādan uzak olmalı.*

⁴⁵ *Sevgilinin vuslatını canla isteyen kimse, işte o gün samimiyetle (onun) ayağ<i>nın toprağı olmalı.*

⁴⁶ *Ey gönül, o peri nazla her ne kadar zorluk (çıkarp)cefaetse (de) sen canla vefakâr olmalı<sin>.*

⁴⁷ *Güzellerin aşk derdini kabul eden herkes, her (hangi) bir bela ve eziyet<le> karşılaştığında <ona> razı olmalı.*

⁴⁸ da^ç va: D^ç WY (*da^ç vā*). *da^ç vā* sözcüğü vezin gereği ikinci hecesi açık okundu.

⁴⁹ dünya: DNY’ (*dünyā*). *dünyā* sözcüğü vezin gereği ikinci hecesi açık okundu.

⁵⁰ *Bu dünyada sevgi ve muhabbet davasında olan, bu Hayâî gibi esir olmalı ve yurt (edilmeli).*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 8/9 Summer 2013

VI

Remel: - . - - / . . - - / . . - - / - . - - (- -)

1. Kılmasa luṭf <u> teraḥḥum eger ol yār maṅga
Bes ki cān b(è)rmek işi bolğusı düşvār maṅga⁵¹
2. Ba‘ zılar cenneti⁵² ister eger ol ḥaşr küni
Ne kılây cenneti körsetmese dīdār maṅga⁵³
3. Ne-ki ‘ārımnı anıñ yolıda kıldım ber-bād⁵⁴
‘İşk-ı bārīde k(è)rekmes yana ol ‘ār maṅga⁵⁵
- ^[6b/1]4. Kıladurlar maṅga firdevs güliniñ sıfatı
Gül-i ḥüsniñ katıdaşūr-ı gül érür ḥār maṅga⁵⁶
5. Bakmasa⁵⁷ raḥm közi birle ne bolğay ḥālım
Ey Hayā’ī eger ol ‘ākıbeti kār maṅga⁵⁸

III. Dizin-Sözlük

Sıra: a ā b c ç d e é f g ğ h ḥ h i i ĩ k k l m n ŋ ñ o ö p r s ş t t u ü v y z z z z

A/Ā/‘ A/‘ Ā

- ‘aceb (<Ar.) şaşılacakI/3, III/7
 ādem (<Ar.) insanIII/4
 aġniyā (<Ar.) zengin (a. eyle) III/5
 aġyār (<Ar.) başkaları, yabancılarIII/3
 ‘ākıbet (<Ar.) son, nihayetVI/5
 al- (<ET. al- ED 124b) almak, elde etmekIV/3
 ‘ālem (<Ar.)dünya, âlemIII/4

⁵¹Eğer o sevgili bana lütuf ve merhamet etmese benim için can vermek çok zor olacaktır.

⁵²cenneti: CNTNY (cenneti). Yazmada cenneti [6^a/10] yazımı, bir alt satırdaki cenneti [6^a/11] biçimindeki durum ekinin yazımı da dikkate alınarak vezin gereği cenneti olarak okundu.

⁵³O mahşer günü bazıları cenneti ister; bana eğer yüzünü göstermese cenneti ne yapayım?

⁵⁴Yazmada bu dizeden sonra ‘İşk-ı bārīde kir’almas yana ol ‘ār maṅga[6^a/13] dizesi yer almaktadır; ancak gazel tekniği ve içerik açısından bir sonraki dize daha uygun olduğu için kir’almas sözcüğünün bulunduğu dize metinden çıkarıldı. Ayrıca bu dizinin varlığı gazelin farklı bir beyitinin olduğuna işaret ettiği gibi benzer dizilimde iki dizinin art arda oluşu müstensihin tasarrufu veya nüsha farkıyla da açıklanabilir.

⁵⁵Bana yağın aşk gerekmez, o benim için yine utanç<tır>. Çünkü onun yolunda utanmamı yitirdim.

⁵⁶Cennet gülünün vasfı<nı> benim için yapmaktadırlar; diken, güzellik gülünün karşısında benim için gülün eziyettir.

⁵⁷bakmasa: BQYMSH

⁵⁸Merhamet gözüyle bakmasa hâlîm ne olacak? Ey Hayâi, meğer <onun> o akabeti bana kâr<dır>.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

‘ār	(<Ar.) utanma, hicap etme VI/3, VI/3
ārām	(<Far.) dinlenme, durma (ā. kı1) III/1
āsān	(<Far.) kolay IV/2
aşl	(<Ar.) asıl, öz, cevher III/4
‘āşık	(<Ar.) âşık, tutkun, seven II/4, IV/1, IV/4; (‘ā. ol) II/5
āşinā	(<Far.) bildik, tanıdık (ā. bol) V/1
‘atā	(<Ar.) bağış, ihsan (‘a. kı1) III/1
ayt-	(<ET. <i>ay-t</i> ED 268b) söylemek, demek III/7
‘azīz	(<Ar.) muhterem, sayın, değerli IV/2

B

bağma-	(<bağ-ma-; → <ET. <i>bak</i> - ED 311a) bakmamak VI/5
bar	(<ET. <i>ba:r</i> ED 353a; <AT. * <i>bā-r</i> TEKİN 1995, 172) var, mevcut (b. êse) I/1
bārīde	(<Far.) yağın (‘ışık-ı b.) VI/3
ba‘zī	(<Ar.) bazı, bir kısmı; kimi VI/2
belāī	(<Ar. <i>belā</i> + Far. <i>-ī</i>) bir bela, bir sıkıntı V/4
ber-bād	(<Far. <i>ber</i> + Far. <i>bād</i>) berbat, perişan, kötü (b. kı1) VI/3
b(è)r-	(<ET. <i>bè:r</i> ED 354b; <Orh. T. <i>ber-</i> ~ <i>bir-</i> [bè:r-] TEKİN 2000, § 56; <AT. * <i>bè:r-</i> TEKİN 1995, 182) vermek II/2, II/3
b(è)rme-	(<b(è)r-me-; → <ET. <i>bè:r</i> ED 354b; <Orh. T. <i>ber-</i> ~ <i>bir-</i> [bè:r-] TEKİN 2000, § 56; <AT. * <i>bè:r-</i> TEKİN 1995, 182) vermemek I/4
b(è)rme-	(<b(è)r-mek; → <ET. <i>bè:r</i> ED 354b) verme, sunma (cān b.) VI/1
bes	(<Far.) yeter, yeterli, kâfi (b. ki) VI/1
bī-çāre	(<Far. <i>bī-</i> + Far. <i>çāre</i>) çaresiz IV/5
bī-gāne	(<Far. <i>bī-</i> + Far. <i>gāne</i>) ilgisiz, kayıtsız, uzak (b. bol) IV/3
bil-	(<ET. <i>bil-</i> ED 330b) bilmek, anlamak I/6, I/6
bilme-	(<bil-me-; → <ET. <i>bil-</i> ED 330b) ebilmek, yeterlilik bildirir (y(è)tişe b.) IV/2
bir	(<Doğu T. <i>bir</i> ECKMANN, § 54/a; <ET. <i>bi:r</i> ED 353b; <i>bir</i> GABAIN, § 202; <Orh. T. <i>bir</i> [bīr] TEKİN 2000, § 58; <AT. * <i>bīr</i> TEKİN 1995, 183) bir I/4; (her b.) IV/5
birle	(<ET. <i>bir+le</i> ED 364b) e. ile (cān b.) I/2, V/2; (dil ü dīn b.) I/7; (ihlāş b.) V/2; (közi b.) VI/5; (ma‘şūk b.) V/1
bisyr	(<Far.) çok II/5
bol-	(<ET. <i>bol-</i> ED 331a; <Orh. T. <i>bol-</i> [böl]- TEKİN 2000, § 49; <AT. * <i>bōl-</i> TEKİN 1995, 177) I. olmak, meydana gelmek III/4, VI/5; II. var olmak, bulunmak I/7; III. olmak, yardımcı fiil (bī-gāne b.) IV/3; (cānāne b.) IV/2; (dīvāne b.) IV/1, IV/1;

Turkish Studies

- (düşvār b.) VI/1; (fenā b.) III/5; (kadr u kıymet b.) II/4; (mecūn t(è)lbe b.) III/1; (merd-āne b.) IV/4; (mest-āne b.) IV/5; (özge b.) II/2; (refîk b.) III/7; (şubh-ı sa'ādet b.) I/1; (şāyeste-i rahmet b.) I/3; IV. olmak, imek, var olmak (‘ināyet kıılır b.) I/5 → **ol-**
- bolmak** (<bol-mak; → <ET. *bol-* ED 331a) olma, yardımcı fiil (āşinā b.) V/1; (cüdā b.) V/1; (esīr ü hānumān b.) V/5; (hāk b.) V/2; (rızā b.) V/4; (vefā b.) V/3
- bu** (<ET. *bu* ED 291b; <Uyg. T. *bo* GABAIN, § 190; <Orh. T. *bu* TEKİN 2000, § 272; <AT. **bō* TEKİN 1995, 177)sıf. bu4b/01, I/2, IV/2, IV/3, V/5, V/5
- bul-** (<ET. *bul-* ED 332a) bulmak, elde etmek, kazanmak III/2

C

- cām** (<Far.) kadeh(cur‘ a-yı c.-ı muḥabbet) II/1
- cān** (<Far.) can, ruh I/2, III/4, IV/2, IV/4, V/2, V/3; (c. b(è)r) VI/1
- cānāne** (<Far.) yār, maşuk, sevgili IV/2; (c. bol) IV/2
- cebr** (<Ar.) zor, zorlama (c. kııl) V/3
- cefā** (<Ar.) eziyet, sıkıntı (c. kııl) V/3
- cennet** (<Ar.) cennet VI/2, VI/2
- cihān** (<Far.) dünya, âlem I/5
- cur‘ a** (<Ar.) yudum, içim, kadehin dibindeki son damla (c.-yı cām-ı muḥabbet) II/1
- cüdā** (<Ar.) ayrı, uzak (c. bol) V/1
- cümle** (<Ar.) bütün IV/3

Ç

- çille** (<Far.) zevk ve sefadan el çekerek bir yerde ibadet etme I/4
- çün** için;bk.üçün

D

- da‘ va** (<Ar. *da‘ vā*) dava, iddia (d.-yı mihr muḥabbet eyle) V/5
- dem** (<Far.) nefes, III/4
- derd** (<Far.) dert, gam, sıkıntı, acı (d.-i ‘ışk) V/4
- dest** (<Far.) el (d.-i kudret) II/2
- devlet** (<Ar.) baht, talih, büyük saadet II/1
- dīdār** (<Far.) yüz, çehre, cemal VI/2
- dīl** (<Far.) gönül, kalp I/7
- dīn** (<Ar.) din, Allah’a inanma ve bağlanma I/7
- dīvāne** (<Far.) deli, aklını yitirmiş IV/1; (d. bol) IV/1, IV/1

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

dünya (<Ar. *dünyâ*) dünya, cihanV/5

düşvâr (<Far.) güç, zor (d. bol) VI/1

E/Ë

- ê-** (<ET. ¹*er-* ED 193b; <Orh. T. *er-* TEKİN 2000, § 52) imek, olmak, var olmak (anda i.) III/6; (bar i.) I/1; (bilmes i.) I/6; (munda i.) III/6 → **êr-**
- eger** (<Far.) eğer, şayet I/1, I/3, VI/1, VI/2, VI/5
- ehl** (<Ar.) sahip, halk, insanlar (e.-i sa'âdet) I/2; (e.-i vefâ bol) V/3
- ëkki** (<Doğu T. *iki~ikki* ECKMANN, § 54/a; <ET. *ëkki* ED 101b; *iki, eki* GABAIN, § 202; Yenisey Yzt. Tuva 1 3 *ë:ki* TEKİN 2000, § 11; <AT. **ë:ki* TEKİN 1995, 181)2, iki I/5
- el** (<ET. *elig/?ëlig* ED 140b; <Orh. T. *elig* TEKİN 2000, 243) el; baskı, etki (‘ışık elinden) II/3
- ëmdi** (<ET. **am+tı* ED 156b; <Orh. T. *amtı<*am+tı *am* “şu an” TEKİN 2000, § 179) zf. şimdi, şu an II/4
- endîşe** (<Far.) endişe, kaygıI/1
- êr-** (<ET. ¹*er-* ED 193b; <Orh. T. *er-* TEKİN 2000, § 52) imek, olmak, var olmak (‘aceb ê.) I/3;(gül ê.) VI/4; (her kim ki ê.) I/2; (ma' mür ê.) I/5 → **ê-**
- eri-nî** (<Ar.) “*bana göster!*” (A'râf, 7/143) III/4
- esîr** (<Ar.) esir, tutsak (e. bol) V/5
- êşik** (<ET. *êşik* ED 260a; <AT. **ê:şik* TEKİN 1995, 181) kapıI/7
- êş(i)t-** (<ET. *êşid-* ED 257b; <Orh. T. *eşid- ~ışid-* [êşid-] TEKİN 2000, § 55)ışitmek, duymak (êştip) I/6
- evvel** (<Ar.) evvel, önceII/3, III/5
- evvelâ** (<Ar. *evvelen*) öncelikle, birinci olarak, her şeyden önce V/1
- ey** (<ET. *ay* ED 265b) ünl. ey! I/4, IV/1, V/3, VI/5
- eyle-** (<DLT *edle-* <**ed* ~ *ed*+*le-* CTD III, 19; <Uyg. T. *edle-* <**ed*+*le-* <e:d ED 57a) eylemek, yardımcı fiil (ağniyâ e.) III/5; (da' vâ e.) V/5; (şarf himmet e.) IV/4
- ezel** (<Ar.) başlangıcı olmayan geçmiş zaman II/2; (e. künde) IV/5

F

- fâşlî** (<Ar. *fâşil*+ Ar. *-î*) ayıran (f. kıl) III/3
- fâzilî** (<Ar. *fâzil*+ Ar. *-î*) erdemli, faziletli (f. kıl) III/3
- fenâ** (<Ar.) yok olma, yokluk, geçici olma. **tas.** kötü huyların davranışların yok olması. Allah'ta yok olma hâli (fenâ fillah) (f. bol) III/5
- fikr** (<Ar.) fikir, düşünce (f. kıl) I/2

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

firdevs (<Ar.) cennet VI/4

G/Ġ

gedā (<Far.) kul II/1

ger (<Far.) eğer, şayet I/5, I/6

ğurbet (<Ar.) gurbet, yalnızlık (ğ. tart) II/5

gül (<Far. *gol*) gül VI/4; (g.-i hüsn) VI/4; (şūr-ı g.) VI/4

H/Ĥ/Ħ

hāk (<Far.) toprak (h. ol) I/7; (h.-i pāy) V/2

hākīm (<Ar.) bilgin, her şeyi bilen (h.-i 'ışk) III/7

hākık (<Ar.) hak, hisse, pay (h.-ı kāyin) I/3

hāl (<Ar.) hâl, durum, vaziyet VI/5

halāyık (<Ar. *halā'ik*) insanlar, halk IV/3

hālet (<Ar.) hâl, durum (vaḥd-ı h.) III/2

hānumān (<Far. *hānmān*) ev, yer, yurt (h. bol) V/5

hār (<Far.) diken VI/4

hārābāt (<Ar.) meyhaneler (pīr-i h.) I/4, I/5

haste (<Far.) hasta I/4

haşr (<Ar.) toplama; ölüleri diriltip mahşere çıkarma; kıyamet (h. küni) VI/2

Hayā'î (<Ar.) Doğu Türkçesiyle şiirler yazan; ancak hangi dönemde yaşadığı tespit edilemeyen şair Hayâî I/7, II/5, IV/5, VI/5

hayrān (<Ar.) şaşma, şaşkınlık (h. ḳal) III/6

hem (<Far.) bağ. hem... hem...; denkleştirme bağlacı (h. hem) III/6, III/6

her (<Far.) her, bütün, hep; her bir I/3, I/4, I/7, V/1, V/4; (h. bir) IV/5; (h. kim) I/2; (h. kişi) V/4; (h. neçe) V/3

hiç (<Far.) hiçbir II/2

himmet (<Ar.) himmet, yüksek irade, çalışma (h. eyle) IV/4

hüb (<Far.) güzel III/5, V/4

hūn-ābe (<Far. *hūn* + Far. *-āb* + Far. *-e*) kanlı su; **mec.** gözyaşı (h. yut) II/3

hüsn (<Ar.) güzellik (gül-i h.) VI/4

I/‘I

ıla ile;bk. **ile**

‘ışk (<Ar.) aşk II/3, III/5, IV/3; (derd-i ‘ı.) V/4; (‘ı.-ı bārīde) VI/3; (hākīm-i ‘ı.) III/7

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

İ/İ̇/İ̇

- ‘ibâdet (<Ar.) ibadet, kulluk (‘i. kı1) I/2
- ıç- (<Uyg. T. *ıç-* ED 19a) ıçmek II/1, IV/5
- ıçre (<ET. *ıç+re* ED 30a) e. ıçinde, arasında I/5
- ıhlâş (<Ar.) samimi olarak, ıçtenlik, gönülden, gösterişsiz V/2
- ile (<Doğu T. *ile* ECKMANN, § 69a) e. ile (cân-ıla.) V/3; (nâz-i.) V/3
- îmân (<Ar.) iman, inanma, inanç (î. kı1) III/1
- ‘inâyet (<Ar.) lütuf, ihsan, iyilik III/2, III/3, III/7; (‘i. kı1) I/5
- inğre- (<Doğu T. *Seng. 117r2/şş 64 inğre-*; <Har. T. *NF 73-16 inğre-*; <DLT *inğra-* CTD III, 34; *ağra-/ğra-* < **ağır/ğır+a-* ED189b; inğre- < **inğ* ‘yansılama sözcük’ +re- → Batı T. *inğ+le-* ERASLAN 1999a, 347; *inğre-* < *inğ+gire-* KAÇALİN, 948) inlemek, gizli gizli ağlamak III/1; (i. inğrey) III/1, III/1
- irâdet (<Ar.) irade, istek, gönül isteđi I/4, III/3
- iste- (<Uyg. T. *iste-* ~ *izde-* ED 243a; <AT. **îz* TEKİN 1995, 183) istemek V/2, VI/2
- iş (<ET. *i:ş- ?i:ş* ED 254a; <Orh. T. *iş[îş]* TEKİN 2000, § 58; <AT. **îş* TEKİN 1995, 182) iş II/3, VI/1

K/Ķ

- ķabûl (<Ar.) kabul (ķ. kı1) III/5, V/4
- ķadr (<Ar.) değer, kıymet II/4; (ķ. bol) II/4
- ķal- (<ET. *ķal-* ED 615b; Yenisey Yzt. *Elegest 19 ķāl-* TEKİN 2000, § 10, § 45 <AT. **ķāl* TEKİN 1995, 173) kalmak (ħayrân ķ) III/6
- ķanâ‘at (<Ar.) bir şeyi yeterli görüp fazlasını istememe, kısmete razı olma, aç gözlü olmama (ķ. kı1) I/3
- ķâr (<Far.) fayda, kazanç VI/5
- ķarâr (<Ar.) karar, durma III/1
- ķat (<Uyg. T. *ķat* ED 593b) ön, huzur VI/4
- ķāyin (<Ar. *ķā‘in*) mevcut olan, bulunan, var olan (ħaķķ-ı k.) I/3
- k(è)bi (<ET. *ki:b+i* ED 686a; <AT. **ke:p* TEKİN 1995, 182) e. gibi IV/3
- ķeçil- (<ET. *ķeç-i-* ED 697b) geçmek, vazgeçmek IV/2
- k(è)l- (<ET. *ķel-* ED 715b; <Orh. T. *ķel-* TEKİN 2000, § 52) gelmek V/4
- k(è)rek (<ET. *ķerge:k* ED 742a; → ED *ķerek* 741b) gerek, gerekli (bolmaķ k.) V/1, V/1, V/2, V/3, V/4, V/5; (bolsa k.) IV/1, IV/1, IV/2, IV/3, IV/4, IV/5; (ķılsa k.) I/2
- k(è)rek- (<Har. T. *NF 16-2 ķerek-*; <ET. *ķerek-* ED 742b; → <ET. *ķerge:k* ED 742a) gerekmek, gerekli olmak VI/3
- ķerem (<Ar.) cömertlik, lütuf (k.-i şâh-ı velâyet) I/7

Turkish Studies

kı1-	(<ET. <i>kı1-</i> ED 616a) I. yapmak; dönüştürmek VI/4, VI/2; II. kılmak, etmek, yardımcı fiil (ber-bād k.) VI/3; (cebr ü cefā k.) V/3; (fāşilī k.) III/3; (fāzılī k.) III/3; (fikr <ü>‘ibādet k.) I/2; (īmān ‘atā k.) III/1; (‘ināyet k.) I/5;(kabül k.) III/5, V/4; (kanā‘at k.) I/3; (vāşılī k.) III/3; (zāhir k.) III/4
kı1ma-	(<kı1-ma-; →<ET. <i>kı1-</i> ED 616a) kılmamak, etmemek, yardımcı fiil (ārām qarār k.) III/1, (luḫf u teraḫḫum k.) VI/1
kısmet	(<Ar.) kısmet II/3
kıymet	(<Ar.) değer, kıymet (k. bol) II/4
ki	(<Far.) bağ. ki I/2, I/4, I/6, I/7, II/4, V/2; (bes k.) VI/1; (ne k.) VI/3
kim	(<ET. <i>kim~ kem</i> ED 720b; <Orh. T. <i>kem</i> TEKİN 2000, § 52) I. zm. kim; kimse I/6, V/2; II. bağ. ki II/2, II/2 (her k.) I/2, V/1; (her kişi k.) I/3; (her k.) I/7
kişi	(<ET. <i>kişi</i> ED 752b) kişi, kimse I/3, I/5, IV/1, IV/4, V/4
kop-	(<Uyg. T. <i>kop-</i> ED 580a) ayağa kalkmak, uyanmak I/2
köngül	(<ET. <i>köngül</i> ED 731b) gönül II/4, II/4, IV/1, V/3, (könglünde) I/1
körsetme-	(<DLT <i>körse- ~kör-ü g+se-</i> CTD III, 110; < <i>kör-se-t</i> VeeWT 292a; < <i>kör-se-t</i> ; → <i>körügse-</i> ED740a, 746b; <i>görset-/körse-/körsöt- <kö-r-ü-z+e-t</i> ve <i>göster- <köster- <kö-z-ter-</i> GÜNŞEN, 125) göstermek VI/2
köz	(<ET. <i>kö:z</i> ED 756b) göz III/5, VI/5
küdrer	(<Ar.) kudret, güç (dest-i k.) II/2
kün	(<ET. <i>kün</i> ED 725a; <Orh. T. <i>kün[kün]</i> TEKİN 2000, § 62;<AT. * <i>kün</i> TEKİN 1995, 185) gün V/2, (ezel k.) IV/5, (haşr k.) VI/2

L

Leylā	(<Ar.; ö.i.) <i>Leyla ile Mecnun</i> hikâyelerindeki kadın kahraman IV/3
luḫf	(<Ar.) lütuf, ihsan (l. kı1) VI/1

M

maḫal	(<Ar.) yer, mahal II/2
ma‘mür	(<Ar.) mamur, bayındır I/5
maḡa	zm. bana; bk. m(é)n
ma‘şük	(<Ar.) sevilen, sevgili V/1, IV/4 → ma‘şüka
ma‘şüka	(<Ar.) sevilen, sevgili V/2 → ma‘şük
māsivāu’llāh	(<Ar.) tas. Allah’tan başka bütün varlıklar, dünya ile ilgili olan her şey V/1
meclis	(<Ar.) oturulacak, toplanılacak yer IV/5
mecnün	(<Ar.) deli (m. bol) III/1 → Mecnün
Mecnün	(<Ar.; ö.i.) <i>Leyla ile Mecnun</i> hikâyelerindeki erkek kahraman IV/3 → mecnün

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

meğer	(<Far.) meğer, öyleyseII/3
m(è)n	(<ET. <i>ben</i> ED 346b ~ <i>men</i> ED 766b; <Uyg. T. <i>men~min</i> GABAIN, § 189; <Orh. T. <i>ben~ men</i> TEKİN 2000, § 271/1; <AT. * <i>bi+(n)</i> “ben” TEKİN 1995, Mak. I, 30, 190, 228) I. zm. <i>ben</i> III/1, III/1, III/2, III/3, III/4, III/5, III/6, III/7; manğa (<men+ge; <ET. <i>manğa</i> ED 346b; GABAIN, § 189; <Orh. T. <i>banğa ~ manğa</i> TEKİN 2000, § 271/4) II/2, II/3, VI/1, VI/1, VI/2, VI/3, VI/4, VI/4, VI/5; m(è)ndin (<men+din; <Uyg. T. <i>m(i)nte, minte, mindide, mintede, minitir</i> GABAIN, § 189) I/6; II. 1. teklik şahıs ifade eder. m. (içip m.) II/1, (y(è)tmes m.) II/1
m(è)ndin	zm. benden; bk. m(è)n
merd-âne	(<Far. <i>merd</i> + Far. <i>-âne</i>) mertçe, erkeğe yaraşır biçimde IV/4, (m. bol) IV/4
mest-âne	(<Far. <i>mest</i> + Far. <i>-âne</i>) sarhoşça, sarhoşçasına (m. bol) IV/5
mey	(<Far.) şarap IV/5
mişnetî	(<Ar. <i>mişnet</i> + Far. <i>-î</i>) bir eziyet, sıkıntı V/4
mihr	(<Far.) sevgi (da‘ vâ-yı m. muhabbet) V/5
miskîn	(<Ar.) miskin, zavallı IV/1
mu	(<ET. <i>bu</i> ED 291b; <Uyg. T. <i>bo</i> GABAIN, § 190; <Orh. T. <i>bu</i> TEKİN 2000, § 272/1; <AT. * <i>bō</i> TEKİN 1995, 177) zm. <i>bu</i> ; munda (<ET. <i>mu+n+da</i> ED 291b-292b; <Uyg. T. <i>munta~muntada~ muntuda</i> GABAIN § 190; <Orh. T. <i>bunta</i> TEKİN 2000, § 314, 315§) III/6, III/6, III/6
muhabbet	(<Ar.) muhabbet, sevgi (cur‘ a-yı cām-ı m.) II/1, (da‘ vâ-yı mihr m.) V/5
muhib	(<Ar. <i>muhibb</i>) seven, sevgi besleyen, dost III/4
munda	bunda, burada; bk. mu (< bu)
mürîd	(<Ar.) bir şeye bağlı olan kimse tas. tarikata giren ve şeyhe bağlanan derviş (m. ol) I/4

N

nāz	(<Far.) naz, işve (n. ile) V/3
nażar-yāfte	(<Ar. <i>nażar</i> + Far. <i>yāfte</i>) bakan, gören I/6
ne	(<ET. <i>ne:</i> ED 774a; <i>ne</i> GABAIN § 195; <Orh. T. <i>ne</i> TEKİN 2000, § 275/2; <AT. * <i>nē</i> TEKİN 1995, 181) zm. <i>ne</i> I/6, II/1, II/2, VI/2, VI/5, (n. ki) VI/3
nèçe	(<ET. <i>ne:+çe</i> ED 775a; GABAIN, § 194) <i>ne</i> kadar, kaç (her n.) V/3

O

ol	(<ET. <i>o/</i> ED 123a; GABAIN, § 190; <Orh. T. <i>o/</i> TEKİN 2000, § 271) I. zm. <i>o</i>
-----------	---

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

- III/5, III/5; **anıñ** II/5, VI/3; **anda** III/6, III/6, III/6; II. sf. o III/4, V/1, V/3, VI/1, VI/2, VI/3, VI/5; III. 3. teklik şahıs bildirme (-Dır) ifade eder. (hāk o.) I/7
- ol-** (<ET. *bol-* ED 331a; <Orh. T. *bol-* [böl-] TEKİN 2000, § 49; <AT. **böl-* TEKİN 1995, 177) olmak, yardımcı fiil (mürīd o.) I/4, (‘āşık o.) II/5 → **bol-**
- oyan-** (<Doğu T. Abuş. 54b *oyқан-* §S 43 *oyғанмақ*; <Har. T. ME 143-1 *oyған-* <**od-^uğ+a-n-* Tef. 139b/15 ~ 29/14 ~10b/27 *oyan-* ~ *oyған-* ~ *ozan-* NF 185-3 ~ 398-7 *oyan-* “uyanmak” ~ *oyğat-* “uyanmak”; Kıp. T. M/GI *oyan-* CC/GT/İM/KF/TA *uyan-* KTS, 207, 295; → <DLT *odun-* <**od-* CTD III, 38; <Uyg. T. *odun-* (*odon-*) ED 62a → **od-* ED 38a; *oyған-* <*oyuğ+a-n-* ERASLAN 1999a, 366; *oyқан-* <**od-^uğ+a-n-* “uyanmak” KAÇALİN, 984) uyanmak I/1

Ö

- öy** (<Doğu T. Abuş. 54b/Seng. 92r15 *öy*; <Uyg. T. *e:w* ED 3b; <Orh. T. *eb* TEKİN 2000, § 52, 242) ev III/2
- özge** (<ET. *öz+ge* ED 285b) başka II/2

P

- pāy** (<Far.) ayak (hāk-i p.) V/2
- perī** (<Far.) peri V/3
- pīr** (<Far.) pir, öncü, rehber, **tas.** tarikat şeyhi, tarikat büyüğü (p.-i hārābāt) I/4, I/5

R

- rahm** (<Ar.) acıma, esirgeme, koruma VI/5
- rahmet** (<Ar.) acıma, esirgeme, koruma (şāyeste-i r. bol) I/3
- refīk** (<Ar.) arkadaş, yoldaş (r. bol) III/7
- rızā** (<Ar.) hoşnutluk, memnuniyet (r. bol) V/4
- rivāyet** (<Ar.) rivayet, söylenti I/6

S/Ş

- sa‘ādet** (<Ar.) saadet, mutluluk, sevinç (ehl-i s.) I/2, (şubh-ı s. bol) I/1
- şama‘a** (<Ar.) (bir şeyle) vurmak; yumruk, tokat III/7
- şarf** (<Ar.) sarf, kullanma (ş. eyle) IV/4
- s(è)n** (<ET. *sen* ED 831b; GABAIN § 189; <Orh. T. *sen* TEKİN 2000, § 271; <AT. **si+(n)* “sen” TEKİN, Mak. I, 30, 190, 228) I. zm. *sen* I/4, III/6, V/3; II. 2. teklik şahıs bildirme ifade (-sXn) eder. (anda s.) III/6; (munda s.) III/6; III. 2. teklik şahıs ifade eder. (bilür s.) I/6

Turkish Studies

ser-â-ser	(<Far.) baştan başaIII/2
şifat	(<Ar.) sıfat, nitelikVI/4
söz	(<ET. <i>sö:z</i> ED 860b) sözIV/5
şubh	(<Ar.) sabah, sabah vakti (ş.-i sa' âdet bol) I/1
şüfi	(<Ar. <i>şūfī</i>) sufi tas. tasavvuf ehliI/4

Ş

şâh	(<Far.) şah, sultan; Hz. Ali (kerem-i ş.-i velâyet) I/7 → velâyet
şâyeste	(<Far.) yaraşır, yakışır, uygun (ş.-i rahmet bol) I/3
şür	(<Far.) zahmet, eziyet (ş.-i gül) VI/4

T/Ṭ

ṭâ' at	(<Ar.) Allah'ın emrini yerine getirmeI/1
taḳıl-	(<Har. T. ME 163-1 <i>taḳıl-</i> “dağılmak” YÜCE, 182) dağılmak III/2
ṭama'	(<Ar.) doymazlık, çok isteme(t. tut) II/4
tart-	(<Uyg. T. <i>tart-</i> ED 534b) çekmek (ğurbet t.) II/5
tê-	(<ET. <i>tê-</i> ED 433b; <Orh. T. <i>te- ~ti-</i> [tê:-] TEKİN 2000, § 56; <AT. * <i>tê-</i> TEKİN 1995, 182) demek, söylemek, anlatmakIII/4, III/5, III/6, IV/3
t(ê)k	(<Doğu T. <i>dêk/g</i> , Nevâyî'den önce genellikle <i>têg</i> ECKMANN, § 69/a; <ET. <i>teg</i> ED 475a) e. gibi (Ḥayâ'î t.) IV/5, V/5
t(ê)lbe	(<Doğu T. <i>Abuş. 87a</i> <i>têlbe</i> <small>Seng. 200r23</small> <i>têlbe</i> ; <Har. T. ME 173-3~ ME 90-5 <i>telwe ~ delü</i> <small>KE 15v18</small> <i>telwe</i> <small>NF 400-5</small> <i>delü</i> , <DLT <i>telwe ~ telü</i> CTD III, 184; <ET. <i>têlve: (d-)</i> ED 493a) deli (t. bol) III/1
terahḥum	(<Ar.) merhamet etme, acıma (t. kı1) VI/1
tevfik	(<Ar.) Allah'ın yardımıIII/7
tutma-	(<tut-ma-; → <ET. <i>tut-</i> ED 451a) tutmamak (ṭama' t.) II/4

U

u	(<Far.) bağ. ve II/4, VI/1
uçur	(<Moğ. <i>ucur</i> , Doğu T. § 27 <i>uçur</i> “vaqt, hengâm”; <i>uçur</i> “geçmiş ve gelecekte yakın zaman” KAÇALİN, 1030; <Moğ. <i>ucur</i> KOWALEWKSİ, 420b; LESSING II, 1376b) zaman, vakitI/2
uşbu	(<Doğu T. <small>Seng. 76r4</small> <i>uşbu</i> , <Har. T. <small>NF 21-9</small> <i>uşbu</i> , <ET. <i>oşbu</i> ED 257a; < <i>uş+bu</i> ECKMANN, § 61) sif. bu II/1, V/2, V/2
uşta	(<EOT. <i>uş+ta</i> < <i>uş+da</i> ; “işte” TİKEN, 129-130; <i>üşte</i> → <i>üşde</i> “al, işte”, <i>üşde</i> “işte”

Turkish Studies

- YTS, 224, 225 → *üşte* اوشته YTS, 301; Kıp. T._{BM} *ošta* “işte” _{KFT} *uşda* “işte” KTS, 206, 294) sıf. bu I/6
- uyhu** (<Doğu T. §S 43 *uyku~uyhu*; <Har. T._{ME79-1/Tef. 47a/8} *uyku* _{KE 34r16-7v6} *udku~uyku* Kıp. T._{IM} *uyku* _{BM/GT/GI/KF/KI} *uyku* _{CC} *uyuhı~uyuhu* KTS, 296; <KB₁₀₆₉ *udku*, *uyku* <**udı:ğu* ED 46a; → <DLT *udı:k* <*u+dı-k* CTD III, 51; <Uyg. T. *udık* ~ *udu:k* <*udr*- ED 46a; <AT. **ū* “uyku”, **ūdı*- “uyumak” TEKİN 1995, 179; *u* “uyku” > **u+d-* ve *u+d-r-* “uyumak” ERASLAN 1999a, 365-366) uyku/I

Ü

- ü** (<Far.) bağ. veI/2, I/7, III/6, V/3, V/5, V/5
- üçün** (<EOT. *içün* <*üçün* TİKEN, 24; Kıp. T. *çün* “için” KTS, 54; <ET. *üçün* ED 28b; *üçün* <*uç+u+n* KORKMAZ, 35) e. için, -den dolayı; metinde edat *çün* biçiminde eklemiştir. (anıñ ç.) II/5

V

- vaḥd** (<Ar.) tek; birlik (v.-ı ḥālet) III/2
- vāşılī** (<Ar. *vāşıl* + Ar. *-ī*) ulaşan, kavuşan (v. kı1) III/3
- vefā** (<Ar.) vefa, sözünde durma, sevgiyi devam ettirme (ehl-i v. bol) V/3
- velāyet** (<Ar.) velilik, ermişlik (kerem-i şāh-ı v.) I/7 **Şāh-ı velāyet**: velilerin veya velilik sultanı; İslam’ın dördüncü halifesi Hz. Ali için kullanılan lakap
- vişāl** (<Ar.) ulaşma, kavuşma IV/2, V/2
- vücüdsız** (<Ar. *vücūd* + T. +*sız*) vücutsuz; var olmayan, bulunmayan; hiçlik III/3

Y

- yaḳıl-** (<Doğu T. _{Seng. 343r13} *yaḳıl-* “efrūhte şoden”; <Har. T._{ME 140-1} *yaḳıl-*; → <DLT *yaḳ-* <**ya-* “burn” CTD III, 208, 214; <Uyg. T. *yaḳ-ı-* “to ignite” ED 901a; → ³*yaḳ-* <**ya-* “to ignite, burn (smt.)” ED 897a) yakılmak III/2
- yana** (<ET. *yan-a* ED 943a; <Orh. T. *yana* <*yan-a* <*yan-* “dönmek” TEKİN 2000, § 193) yine, gene I/1, VI/3
- yār** (<Far.) sevgili, dost VI/1
- y(è)t-** (<ET. ²*yét-* ED 884b) yetmek, yeterli olmak, kâfi gelmek II/1
- y(è)til-** (<Doğu T. _{Abuş. 186b} *yétıl-*; <Har. T. _{KE 2v14} *yetil-*; <DLT *yetil-* <*yet-ı-* CTD III, 223) yetişmek, erişmek III/7
- y(è)tiş-** (<Doğu T. _{Seng. 348r17} *yétiş-*; <DLT *yetiş-* <*yet-ı-* CTD III, 223; → *yétiş-* <²*yét-* ED 894a) yetişmek, erişmek (y.e bilmenğ) IV/2
- y(è)tür-** (<y(è)t-ür-; <Doğu T. _{Seng. 348r28} *yétür-* ~ *yétkür-* §S 310 *yitkür-* <Har. T._{ME 26-2-9-7}

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

- yetgür- ~yetür-* NF 415-4-29-4 *yetgür- ~yetür-* <KB₂₁₆*yetür-* <DLT *yetrü- ~*yetür-* <*yet-* CTD III, 223; <ET. *yétir-* ED 893a) ulaştırmak, vardırmakIII/7
- yıkıl-** (<Doğu T. Seng.350v21 *yıkıl-*; <Har. T. ME 159-4 *yıkıl-*; <DLT. *yıkıl-* <*yık-’l-* CTD III, 227; *yıkıl-* <*yık-’l-* ED 902a) yıkılmakIII/2
- yokluk** (<*yoğ+luk*; <Har. T. ME 86-7 *yoğluk* NF 426-11 *yoğluk*; → <ET. *yo:ğ* ED 895b) yokluk III/4
- yol** (<ET. *yo:/* ED 917a; <AT. **yöl*/TEKİN 1995, 178) yolVI/3
- yol-** (<Har. T. ME 152-8 *yol-*; <ET. *yul-* ED 918b) yolmak, koparmak; yok olmak III/3
- yörü-** (<Har. T. ME 124-3-7-4 *yörü-* ~ *yörü-*; <DLT *yorr-* CTD III, 231; <ET. *yorr-* ED 957a; <AT. **yörr-* TEKİN 1995, 179) yürümek, hareket etmekIV/4
- yumdur-** (<ET. *yumtur-* ED 935b) yumdurmak, kapatmak (köz y.) III/5
- yutmağ** (<yut-mağ; → <DLT *yut-* CTD III, 235; <AT. **yüt-* TEKİN 1995, 180) yutmak (hün-âbe y.) II/3

Z/Z/Ž

- zâhid** (<Ar.) tas. zahit, sofulI/6
- zâhir** (<Ar.) görünür III/2, III/5; (z. kı) III/4

Sonuç

Doğu Türkçesiyle kaleme alınan manzum-mensur metinlerin bir arada bulunduğu Millî Kütüphane’de 06 Mil Yz A 1692/2 numaralı yazma eserde yer alan ve adını yazdığı gazellerindeki mahlasından belirlediğimiz şair “Hayât”ye ait 5 gazel ve 1 hikmetin dil özellikleri incelenmiş, çeviri yazılı metni oluşturulmuş, Türkiye Türkçesine aktarılmış ve şiirlerin söz varlığını ortaya koyan dizin ve sözlük bölümü hazırlanmıştır.

Bu çalışmalar sonucunda kaynaklarda kendisi hakkında herhangi bir bilginin bulunmadığı; ancak gazellerindeki mahlasından ismini tespit edebildiğimiz ve daha önce üzerinde durulmayan şair Hayât ve şiirlerinin varlığından haberdar olunmuş ve Türk edebiyatı tarihi açısından mecmuaların önemi bir kez daha görülmüştür. Hayât’ nin dilinde görülen Oğuzca unsurların da yer aldığı Doğu Türk yazı dili özellikleri incelenerek Türk dili tarihiyle ilgili araştırmalara katkıda bulunulmuştur.

KAYNAKÇA

- ARAT, Reşit Rahmeti, (1979) **Kutadgu Bilig III: İndeks**, Haz. Kemal Eraslan, Osman Fikri Sertkaya ve Nuri Yüce, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul (KB).
- ATA, Aysu, (1997) **Nâşirü’l-dîn Bin Burhânüd’ dîn Rabğuzî Kışaşü’l-Enbiyâ (Peygamberler Kıssaları) I Giriş-Metin-Tıpkıbasım, İDizin**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara (KE).
- ATA, Aysu, (1998) **Nehcü’l-Ferâdis Uşmağlarının Açık Yolu (Cennetlerin Açık Yolu) III Dizin-Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara (NF).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

- BOROVKOV, A. K., (2002) **Orta Asya'da Bulunmuş Bir Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII.-XIII. Yüzyıllar)**, Çev. Halilİbrahim Usta, Ebülfez Amanoğlu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara (Tef.).
- CLAUSON, Sir Gerard, (1960) **Sanglax, A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammad Mehdî Xân**, (Faksimile Text with an Introduction and Indices by Sir Gerard CLAUSON), London (Seng.).
- CLAUSON, Sir Gerard, (1972) **An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish**, Oxford (ED).
- DANKOFF, Robert, KELLY, James, (1985) **Mahmūd al-Kāşyarî. Compendium of the Turkic Dialects (Diwān Luyāt at Turk) III**, Edited and Translated with Introduction and Indices by Robert Dankoff in collaboration with James Kelly, Harvard University, Cambridge. Sources of Oriental Languages and Literatures 7, Turkish Sources VII (CTD III).
- DİLÇİN, Cem, (1983) **Yeni Tarama Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara (YTS).
- ECKMANN, Janos, (1988) **Çağatayca El Kitabı**, Çev. Günay Karaağaç, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- ERASLAN, Kemal, (1999) **Mevlana Sekkâkî Divanı**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ERKİNOV, Aftandil, (2011) "XV-XIX. Asır Beyazlarında Taşkent ve Paris Kütüphanelerinde Tespit Edilen Alişir Nevai'nin Şiirlerine Dair Bir Araştırma", Aktaran: Recai Kızıltunç, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Erzurum: 295-320.
- GABAIN, Annemarie von, (1988) **Eski Türkçenin Grameri**, Çev. Mehmet Akalın, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- GIYNAŞ, Kamil Ali, (2011) "Şiir Mecmuaları Hakkında Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 25: 245-260.
- GÜNŞEN, Ahmet, (2008) "Göster- ve Görset-/GÖRSET- Fiillerinin Yapısı Üzerine", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 2005/I**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 125-139.
- KAÇALİN, Mustafa, (2011) **Niyazî, Nevâyî'nin Sözleri ve Çağatayca Tamklar**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KIZILTUNÇ, Recai, (2009) "Klasik Doğu Edebiyatlarında Bir Derleme Olarak Beyaz ve Beyaz Geleneği", **Turkish Studies**, Volume 4/8: 1866-1891.
- KORKMAZ, Zeynep, (1988) "uçun ~ için ~ için v.b. Çekim Edatlarının Yapısı Üzerine" **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1961**, Ankara: 31-35.
- KOWALEWSKI, J. E., (1983) **Mongol'sko-Rusko-Frantsuzskiy Slovar' (Dictionnaire Mongol-Russe-Français) I-II-III**, Kazan.
- LESSING, Ferdinand D., (2003) **Moğolca-Türkçe Sözlük 1: A-N, 2: O-C (Z)**, Çev. Günay Karaağaç, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- RÄSÄNEN, Martti, (1969) **Versuch eines etymologischen Wörterbuch der Türkischen Sprachen**, Helsinki (VeeWT).
- Şeyh Süleymân Efendi-i Özbekî el-Buhârî, (1882) **Luğat-i Çağatay ve Türkî-i 'Osmanî**, İstanbul [rûmî] 1298, [hicrî] 1300: **Türk Dilleri Araştırmaları**, Cilt 13, İstanbul, 2003 (ŞS).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

- TEKİN, Talat, (1995) **Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler**, Simurg Yayınları, 2. baskı, Ankara.
- TEKİN, Talat, (2000) **Orhon Türkçesi Grameri**, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, Ankara.
- TİKEN, Kâmil, (2004) **Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf-Fiiller**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- TOPARLI, Recep, VURAL, Hanifi, vd (2003) **Kıpçak Türkçesi Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara (KTS).
- USTA, Halil İbrahim, (2011) **Orta Asya Kur'an Tefsiri (Metin-Tıpkıbasım)**, Poyraz Ofset Baskı, Ankara (Tef.).
- YÜCE, Nuri, (1993) **Mukaddimetü'l-Edeb Hıvârizm Türkçesi İle Tercümelî Şuşter Nüshası Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks**, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. baskı, Ankara (ME).
- http://yazmalar.mk.gov.tr/detay_goster.php?k=137595#

KISALTMALAR VE İŞARETLER

1. Eser Adları Kısaltmaları

Abuş.	Abuşka Lugatı. bk. KAÇALİN.
BM	Kitâbu Bulgatü'l-Muştâk fî Lugati't-Türk Ve'l-Kıfçak. bk. KTS.
CC	Codex Cumanicus. bk. KTS.
Gİ	Mukaddimetü'l-Gaznevî Fi'l-İbâdât. bk. KTS.
GT	Seyf-i Sarâyî, Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistan bi't-Türkî). bk. KTS.
İM	İrşâdü'l-Mülûk Ve's-Selatîn. bk. KTS.
KF	Kitâb Fi'l-Fıkh. bk. KTS.
KFT	Kitâb Fi'l-Fıkh Bi'l-Lisâni't-Türkî bk. KTS.
Kİ	Kitâbü'l-İdrâk Li-Lisâni'l-Etrâk. bk. KTS.
TA	Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî bk. KTS.
Yenisey Yzt. ^{Tuva I}	Yenisey Yazıtları: I. Tuva Yazıtı (II. Bay-Bulun). bk. TEKİN 2000: 235.
Yenisey Yzt. ^{Elegest I}	Yenisey Yazıtları: I. Elegest Yazıtı. bk. TEKİN 2000: 231.

2. Sözcük Kısaltmaları

Ar.	Arapça.
Batı T.	Batı Türkçesi.
CC.	Codex Cumanicus.
Doğu T.	Doğu Türkçesi.
e.	Edat.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

EOT.	Eski Oğuz Türkçesi.
ET.	Eski Türkçe.
Far.	Farsça.
Har. T.	Harezmi Türkçesi.
Kıp. T.	Kıpçak Türkçesi.
mec.	mecaz anlamı.
Moğ.	Moğolca.
Orh. T.	Orhun Türkçesi.
ö.i.	özel isim.
sf.	sıfat.
T.	Türkçe.
tas.	tasavvuf anlamı.
ünl.	ünlem.
zf.	zarf.
zm.	zamir.

İşaretler

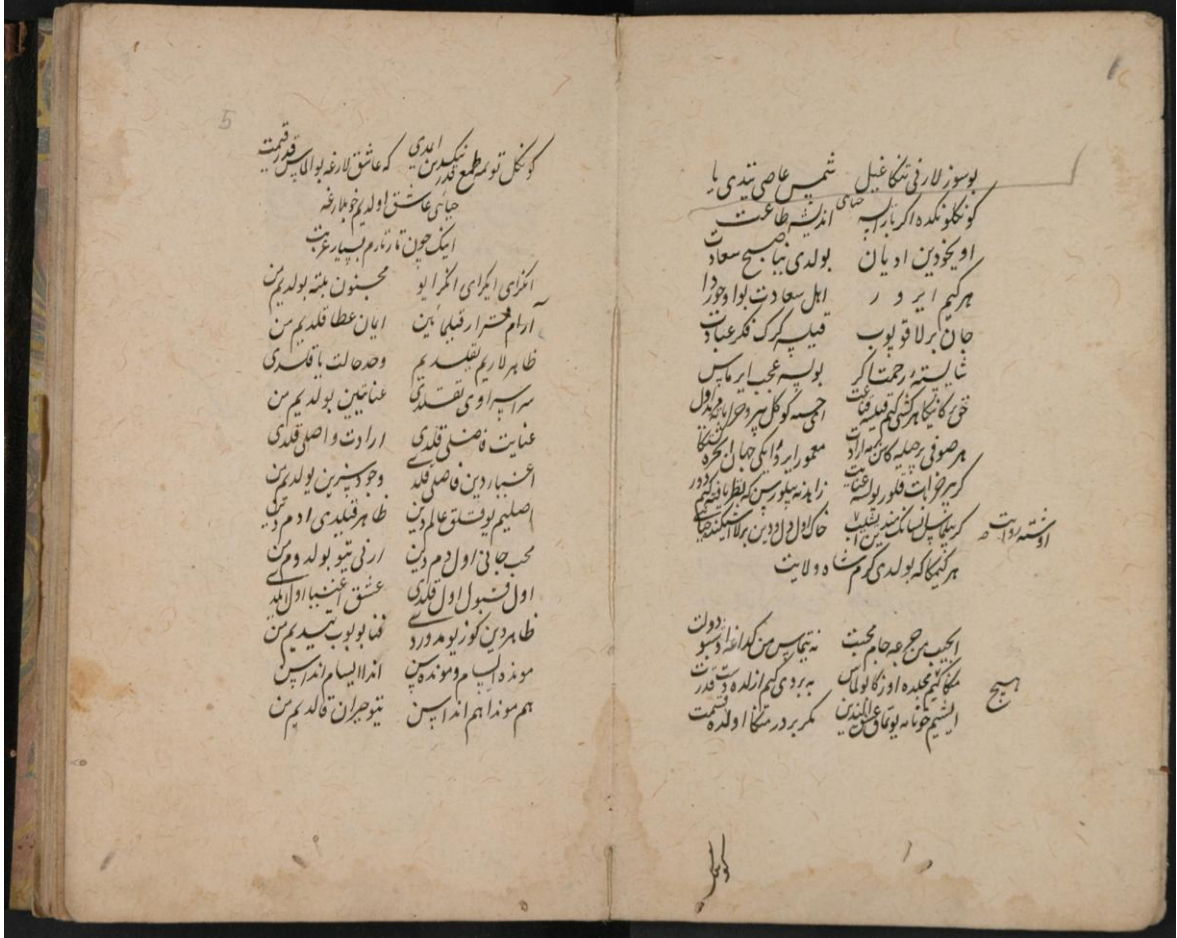
+	İsim kökü ve gövdelerini gösterir.
-	Fiil kökü ve gövdelerini gösterir.
*	Nazarî biçimleri gösterir.
//	Sesbirim ve biçimbirim parantezi.
<	Bu biçimden gelir, bir dilden başka bir dile geçiş.
>	Bu biçime gider.
<>	“Metin ve Türkiye Türkçesine Aktarma”da onarılan ya da eklenen yeri gösterir.
[]	“Metin”de şiir tekniği açısından fazla olan sözcük veya sesi gösterir.
~	Değişken biçimi gösterir.
→	Karşılaştırılması gereken biçim ve anlamları gösterir.
Ø	Düşen veya eriyen ses ya da ses birliğini gösterir.
§	Paragraf veya madde başı işaretini gösterir.
ı,ı,ü,ü	Bağlama ünlüleri.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

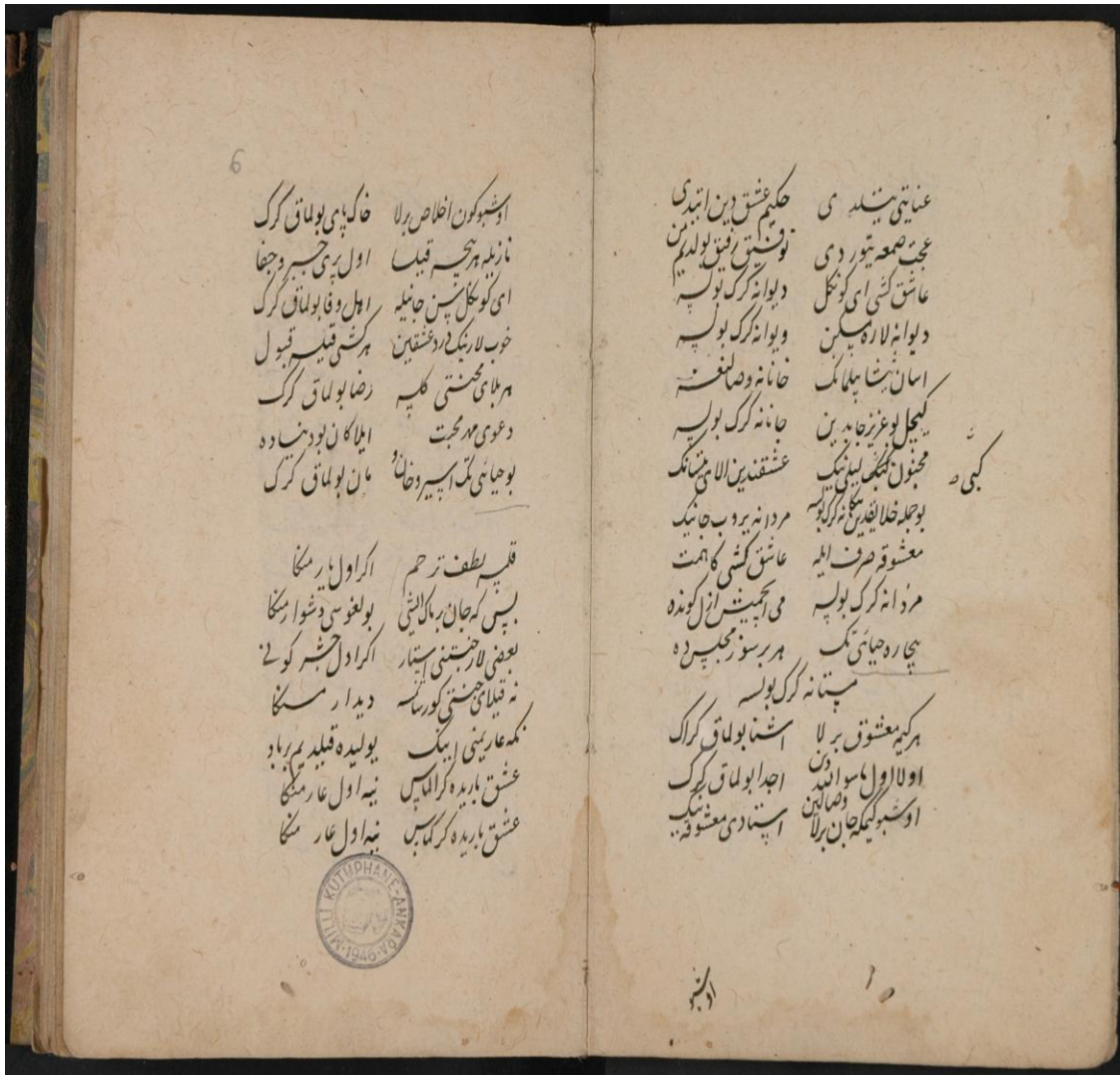
IV. Tıpkıbasım

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

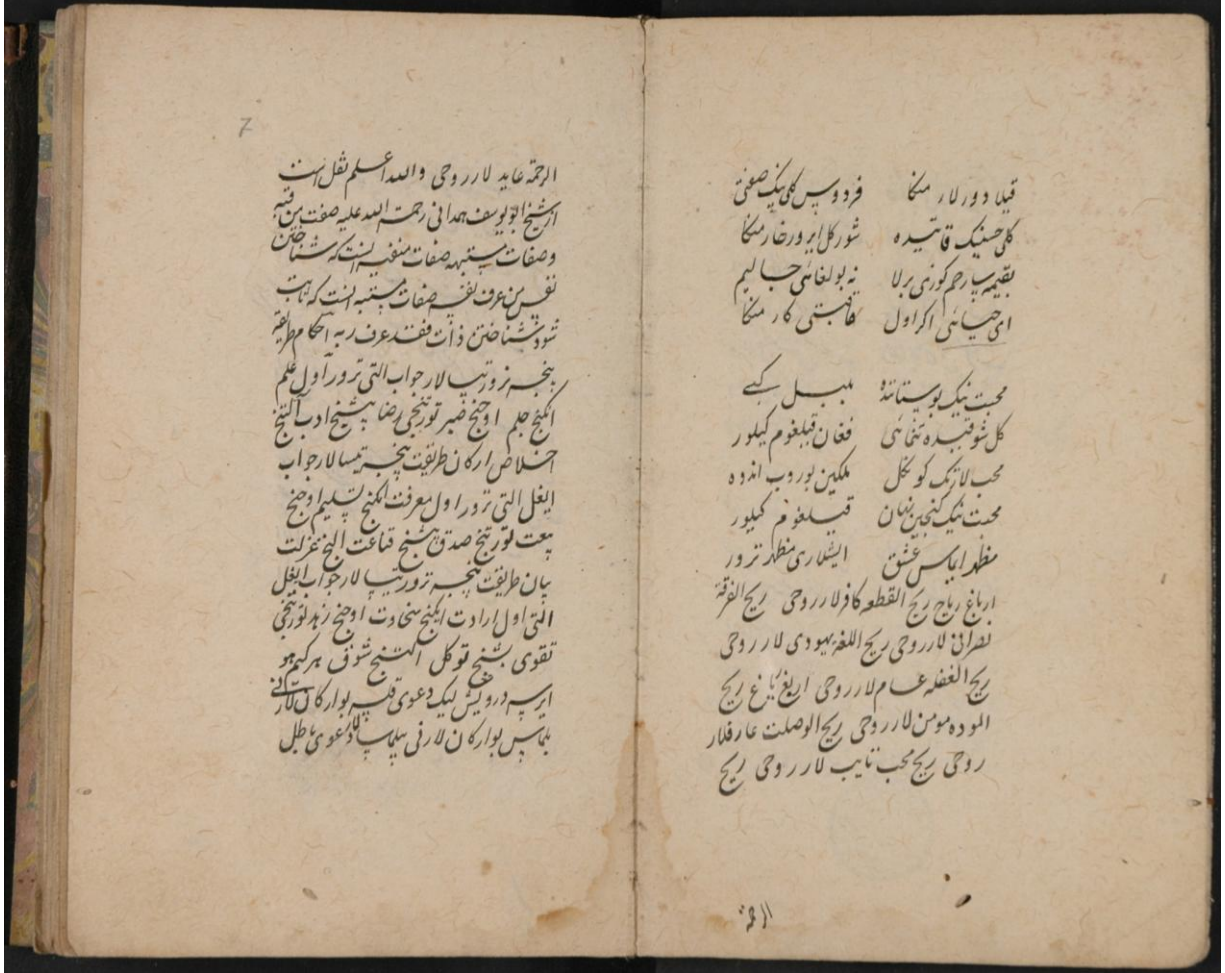

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

